

ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО — національні добровільні військово-міліційні формування, які 1917–18 діяли в Україні та на Кубані. Перші загони В. к. виникли весною 1917 на Звенигородщині як протидія збільшовиченим загонам демобілізов. солдат і армій. дезертирів. Їх створювали за козац. звичаєм у вигляді територіал. самооборони з вибор. старшиною. Особливого поширення рух В. к. набув на Київщині, Чернігівщині, Полтавщині — землях, що раніше входили до складу Гетьманщини і на яких збереглися козац. звичаї і традиції, а також на Херсонщині та Волині. Ініціатором руху за утворення В. к. був селянин с. Гусакове Звенигород. пов. Київ. губ. (нині Звенигород. р-ну Черкас. обл.) Н. Смоктьї. У квітні 1917 відбувся 1-й з'їзд козацтва, на якому були вирішені деякі організац. питання та обрано кошового отамана — **С. Гризла**. Завдання об'єднання окремих козац. загонів у єдину заг.-укр. структуру було вирішено на Всеукр. з'їзді В. к., що відбувся 3(16)–7(20) жовтня 1917 у м. Чигирин (нині Черкас. обл.). 200 делегатів з'їзду представляли 60 тис. вільних козаків України та Кубані. На ньому було обговорено і ухвалено статут В. к. та затверджено Ген. раду з 12-ти осіб, зокрема отаманом усього В. к. обрано генерала **П. Скоропадського**, ген. писарем — **В. Кочубея**, наказним отаманом — **І. Полтавця-Остриця**, ген. суддею — **М. Левицького**, ген. хорунжими — **І. Луценка**, **С. Гризла** і **О. Шаповала**. Організац. осередком козацтва обрано м. Біла Церква, де була створена військ.-козац. школа та виходив часопис «Вільний Козак». Як міліційні підрозділи В. к. підпорядковувалося Секретарству внутр. справ УЦР, його гол. структур. одиницею були сотні, які створювалися у селах і містах у межах волості. Сотні об'єднувалися у курені; курені (у межах повітів) — у полки; полки (у межах губерній) — у коші. Сотенна старшина складалася з 5-ти осіб, кожна сотня мала свій прапор, канцелярію і бібліотеку. За статутом до В. к. приймали громадян України (крім колишніх працівників поліції), яким виповнилося 18 р. і які не були позбавлені прав за вчинені злочини. Кер-во УЦР із застереженням поставилось до створення В. к., оскільки козаки, всупереч програмі соціалізації і націоналізації землі Ген. Секретаріату, вимагали збереження і захисту прав приват. власності на землю. Окрім того, отаманом було обрано великого землевласника **П. Скоропадського**, соц.-екон. і політ. програма якого докорінно відрізнялася від позицій УЦР. Хоча гол. завданнями В. к.

були боротьба із пограбуванням, насиллям і дезертирством та підтримка порядку у державі, внаслідок відсутності в УЦР власних ЗС під час більшов. наступу козаки встали на захист незалежності України, зокрема під час оборони Києва у січні 1918 відзначилися частини В. к., сформов. із робітників київ. заводів. Незважаючи на це, 5 квітня 1918 під тиском німців уряд УНР розпустив збройні загони В. к. Проте значна частина козаків увійшла до складу Армії УНР, ін. частина — склала ядро повстан.-селян. руху, що розгорнувся в Україні 1918–22. УЦР не зуміла використати стихій. прояв нац. патріотизму і свідомості українців для розбудови війська. Її помилки намагався виправити **П. Скоропадський**, який прагнув ввести В. к. у спектр держ. політики, оскільки соц.-політ., селян. і військ. доктрини гетьмана (а отже й офіц. позиція Української Держави) були тотожними з прагненнями осн. маси козацтва, за винятком окремих анархізов. загонів. У червні 1918 **П. Скоропадський** у «Відручному листі Гетьмана всієї України до Міністра Військових Справ» оголосив про розпуск В. к. і всіх ін. козац. військ. організацій, натомість 10 серпня 1918 ухвалено «Закон про відновлення Українського Козацтва». Відповідно до нього В. к. перетворювалося в Укр. козацтво на чолі з гетьманом, яке повинне було протидіяти поширенню більшовизму та наступу пророс. організацій і стати воєнізов. структурою укр. суспільства, яка б (за тимчас. відсутності регуляр. війська) забезпечила держ. безпеку і незалежність України. На перешкоді цих планів стала нім.-австр. військ. влада, яка намагалася не допустити формування укр. воєнізов. формувань у суспільстві. Гетьман вимушений був таємно виділяти кошти на організацію Укр. козацтва, яке так і не встигло перетворитися на організов. сусп. верству через швидке падіння Гетьманату, втягнення України у війну і втрату нею державності.

Рекомендована література

1. Бантиш-Каменський О. До історії козацького руху на Україні в 1917–1918 рр. Біла Церква, 1923;
2. Дорошенко Д. Історія України 1917– 1923 рр. Т. 1. Уж., 1930;
3. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. К.; Філадельфія, 1995.

П. П. Гай-Нижник

Бібліографічний опис:

Вільне козацтво / П. П. Гай-Нижник // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-34567>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).